

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.334.12.4

С. В. Кальченко, д.е.н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функціонування галузей тваринництва в особистих селянських господарствах. Обґрунтовано важливе соціально-економічне значення представників дрібнотоварного сектору аграрного виробництва за сучасних умов становлення даної галузі в системі національної економіки, а також, враховуючи проблеми у сфері розбудови сільських територій. З метою здійснення порівняльної оцінки ефективності виробництва продукції тваринництва в різних сегментах аграрного виробництва автор використав власну методіку, засновану на наукових розробках фахівців ННЦ «Інститут аграрної економіки». В рамках статті проведено відповідний порівняльний аналіз ефективності господарської діяльності у виробництві молока, свинарстві, птицеводстві.

Ключові слова: тваринництво, свинарство, ефективність, аграрне виробництво, особисті селянські господарства.

JEL code classification: Q 12

S. V. Kalchenko, Doctor of Economics, ass. prof
Tauria state agrotechnological university

FEATURES OF DEVELOPMENT OF ANIMAL HUSBANDRY IN INDIVIDUAL PEASANT FARMING

Summary. The article is devoted to the study of the functioning of livestock industries in private peasant farms. The important socio-economic significance of representatives of the small-scale agricultural sector in the modern conditions of the formation of this industry in the system of the national economy, as well as the problems in the field of rural development, is substantiated. In order to carry out a comparative assessment of the efficiency of livestock production in different segments of agricultural production, the author used his own methodology, based on the scientific developments of the specialists of the NSC "Institute of Agricultural Economics". Within the framework of the article an appropriate comparative analysis of the efficiency of the economic activity in the production of milk, pig breeding, poultry farming was conducted. It is proved that the state of livestock functioning in peasant households has fundamental differences due to the peculiarities of the organization of production in the small-scale agricultural production sector and the general tendencies of the corresponding branch development in the scale of the agro-industrial complex. This, in particular, concerns the high proportion of manual labor, as well as the critical nature of the use of grown products in peasant households. Under these conditions, even relatively small production costs can not correct the overall loss-making nature of livestock in the personal sector. **Conclusions** The article investigates the current state and prospects of the development of livestock production in individual peasant farms. A comparative analysis of the efficiency of the economic activity of the small-scale sector representatives in agricultural enterprises in a number of relevant branch directions was carried out on the example of farms of the Steppe zone of Ukraine. The main problems of functioning of separate directions are highlighted and ways of their elimination are determined.

Key words: animal husbandry, pig production, efficiency, agrarian production, personal peasant farms.

Постановка проблеми. В сучасних умовах суттєво зросла роль суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва як фактору, що значною мірою визначає рівень за-

безпечення населення продовольством, а також стан та перспективи процесу розбудови сільських територій. Особливості функціонування особистих селянських господарств, специфіка їх соціально-економічної природи не тільки дозволяє їм функціонувати за умов безприбутковості, а й робить дану форму економічної діяльності одним з небагатьох способів боротьби з безробіттям та протидії депопуляції на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективної економічної діяльності особистих селянських господарств знайшли своє відображення в працях В.К. Збарського, М.М. Кропивка, Ю.О. Лупенка, І.В. Свиноуса, Т.І. Яворської та ін. Водночас, на нашу думку, потребують додаткового вивчення особливості ведення виробничо-господарської діяльності в межах окремих галузевих напрямків.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка рівня ефективності функціонування особистих селянських господарств в галузі тваринництва, враховуючи особливості їх соціально-економічної природи.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, для визначення рівня ефективності сільськогосподарського виробництва в особистих селянських господарствах доцільно застосовувати комбінований підхід, який має передбачати використання умовних показників, даних щодо виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції, а також впливу виробничої діяльності на добробут селянської родини. Внаслідок цього для оцінки результативності діяльності особистих селянських господарств нами запропоновано застосовувати наступну методику.

Обрання методики обумовлено наступними причинами:

1) Специфіка функціонування сільських домогосподарств, яка визначає обсяги виробництва, оцінку ступеня ефективності витрат на виробництво, виходячи з впливу його результатів на загальний розмір доходів домогосподарства.

2) Розбіжності структури витрат на виробництво в сільських домогосподарствах та сільськогосподарських підприємствах (зокрема заробітна плата), а також розбіжності в системі оподаткування. Значна частина селян є особами пенсійного віку, які користуються

певними пільгами.

3) Розбіжності в системі формування доходів сільських домогосподарств та сільськогосподарських підприємств. Структура надходжень для домогосподарств може включати не тільки результати господарської діяльності, пов'язаної з сільськогосподарським виробництвом, а й пенсійні виплати, доходи від нерухомості тощо.

4) Наявна звітність дозволяє адекватно оцінити ступінь ефективності сільськогосподарського виробництва в домогосподарствах в масштабі регіону, а також здійснювати певні порівняння на загальнонаціональному рівні, аналізуючи результати виробництва за окремими видами продукції (зернові, молоко тощо).

Внаслідок цього завданням пропонованої методики є оцінка характеру виробничої діяльності селянських господарств, її мети та результативності. В основу запропонованої методики оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських господарствах покладено загальну формулу вартості продукції, а саме

$$Q = c + v + m \quad [1],$$

де Q - вартість продукції

c - постійний капітал

v - змінний капітал

m - отриманий прибуток [6].

Беручи до уваги той факт, що праця членів домогосподарства не є оплачуваною, нами визначається умовна заробітна плата, як гіпотетичні грошові надходження, що мають компенсувати затрати робочої сили в селянських господарствах. Даний показник визначається шляхом помноження обсягу трудових затрат у натуральній формі на вартість 1 людино-години при погодинній праці.

Таким чином, показники ефективності сільськогосподарського виробництва в селянських господарствах визначаються за наступними формулами:

$$ВД = В - З_v \quad [2]$$

$$ЧД_u = ВД - З_{пл_u} \quad [3],$$

де: ВД – валовий дохід, Z_v – виробничі затрати, $ЧД_u$ – умовний чистий дохід, $Z_{пл_u}$ –

умовна заробітна плата. Оскільки діяльність селянських господарств визначається не максимізацією прибутку, а трудоспоживчим балансом, тобто співвідношенням затрачених зусиль та загального обсягу отриманого результату, то, на нашу думку, варто брати до уваги вплив сільськогосподарського виробництва на рівень добробуту родини. З цією метою нами визначається питома вага виробленої продукції у вартісному виразі в загальній сумі доходів родини. Таким чином досягається адаптація існуючої методики оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва до специфіки функціонування селянських господарств.

Стан функціонування тваринництва в селянських домогосподарствах має принципові відмінності, обумовлені як особливостями організації виробництва у дрібнотоварному секторі аграрного виробництва, так і загальними тенденціями відповідного галузевого розвитку в масштабі АПК. Це, зокрема, стосується високої питомої ваги ручної праці, а також переважно споживчим характером використання вирощеної продукції в селянських домогосподарствах. За цих умов навіть відносно невеликі виробничі затрати не можуть виправити в цілому збиткового характеру тваринництва в особистому секторі.

Крім цього, організація виробництва продукції тваринництва в особистих селянських господарствах має також галузеві відмінності, які обумовлені необхідністю наявності будівель для утримання худоби, площ для її вигулу, власної кормової бази тощо. Використовуючи для виробничих потреб самостійно пристосовані господарські споруди, селяни не можуть досягти належних результатів. В результаті на 1 ц яловичини в селянських домогосподарствах припадає майже 3000 грн.

умовної заробітної плати, що більше у 10 разів, ніж аналогічні показники по сільськогосподарських підприємствах та степовій зоні України (табл.1).

Переважає більшість продукції реалізується селянами або кінцевому споживачу або дрібнооптовому посереднику, який визначає ціни вищі, ніж на переробних підприємствах. Проте, внаслідок наявності зазначених проблем технологічного характеру в організації виробничого процесу, високі реалізаційні ціни (порівняно з сільськогосподарськими підприємствами України та зони Степу співвідношення становить понад 2 рази) не дозволяють отримувати позитивних фінансових результатів. Умовний чистий дохід складає -600 грн. / ц, а зниження умовного рівня рентабельності -19,1%. Хоча рівень збитковості виробництва є нижчим ніж в товарному секторі, такий стан речей є неприпустимим.

Тому основним напрямом розвитку галузі в особистих селянських господарствах має стати оновлення техніко-технологічного забезпечення. Виробництво молока в селянських домогосподарствах має ті ж самі характерні особливості, що й виробництво яловичини, а саме: висока питома вага ручної праці у виробничих операціях, більш вигідні цінові умови і при цьому гірші показники ефективності виробництва, ніж у сільськогосподарських підприємствах (табл.2).

Зокрема, на 1 ц реалізованої продукції припадає близько 470 грн. збитку проти 16 грн. / ц збитку по сільськогосподарських підприємствах регіону і 6,2 грн. / ц прибутку в масштабах України. У результаті рівень рентабельності (збитковості) складає відповідно для селянських домогосподарств -42%, для сільськогосподарських підприємств зони Степу - 5,4%, а в масштабі України значення даного показника становить 2,3%.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика ефективності виробництва м'яса ВРХ в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах зони Степу України

№ №	Найменування показників	Особисті селянські господарства*	Сільськогосподарські підприємства		Особисті селянські господарства до с.-г. підприємств, +-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 ц, грн	2550,0	1237,3	1188,3	1312,7	1361,7
2	Припадає на 1 ц реалізованої продукції, грн					
3	- виробничих затрат	181,9	1480,3	1613,6	-1298,4	-1431,7
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	2969,0	275,0	256,3	2694,0	2712,7
5	- валового доходу(р.1-р.3)	2368,1	-243,0	-425,4	2611,1	2793,5
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу)(р.5-р.4)	-600,9	-518,1	-681,7	-82,8	80,8
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності),% 100Хр.6/(р.3+р.4)	-19,1	-29,5	-36,5	10,4	17,4

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

Таблиця 2

Порівняльна характеристика ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах зони Степу України

№ №	Найменування показників	Особисті селянські господарства*	Сільськогосподарські підприємства		Особисті селянські господарства до с.-г. підприємств, +-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 ц, грн.	650,0	272,7	281,4	377,3	368,6
2	Припадає на 1 ц реалізованої продукції, грн.					
3	- виробничих затрат	104,0	218,6	247,5	-114,6	-143,5
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	1014,0	48,0	50,2	966,0	963,8
5	- валового доходу(р.1-р.3)	546,0	54,2	34,0	491,8	512,0
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу)(р.5-р.4)	-468,0	6,2	-16,2	-474,2	-451,8
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності),% 100Хр.6/(р.3+р.4)	-41,9	2,3	-5,4	-44,2	-36,4

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

Різниця між даними по сільськогосподарських підприємствах регіону та України обумовлена відсутністю належної кормової бази для масового розвитку молочного скотарства. Тому виробництво молока в господарствах населення значною мірою носить споживчий характер, коли реалізується 50% валового надюю. Окремі випадки створення молочарських кооперативів в регіоні, поки що, на жаль, не отримали характеру тенденції. Принципові відмінності спостерігаються у селянських домогосподарствах в галузях свинарства та пта-

хівництва. Це, зокрема, обумовлено необхідністю використання значної маси покупних кормів, що суттєво впливає на обсяги фінансових затрат.

Незмінним також залишається високий рівень ручної праці, що відповідним чином позначається на загальному обсязі затратної частини. Розмір умовної заробітної плати в розрахунку на 1 центнер реалізованої продукції в селянських домогосподарствах перевищує аналогічний показник по сільськогосподарських підприємствах України та зони Степу майже на 4000 грн. (табл.3).

Таблиця 3

Порівняльна характеристика ефективності виробництва м'яса свиней в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах зони Степу України

№ №	Найменування показників	Особисті селянські господарства*	Сільськогосподарські підприємства		Особисті селянські господарства до с.-г. підприємств, +/-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 ц, грн.	2650,0	1594,3	1570,8	1055,7	1079,2
2	Припадає на 1 ц реалізованої продукції, грн.:					
3	- виробничих затрат	1175,0	1429,7	1479,7	-254,7	-304,7
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	4269,0	133,1	146,8	4135,9	4122,2
5	- валового доходу) (р.1-р.3)	1475,0	164,6	91,2	1310,4	1383,8
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу) (р.5-р.4)	-2794,0	31,5	-55,6	-2825,5	-2738,4
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності), % 100Xр.6 / (р.3+р.4)	-51,3	2,0	-3,4	-53,3	-47,9

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

При цьому різниця у виробничих затратах на одиницю реалізованої свинини між товарним сектором та домогосподарствами є відносно незначною (250-300 грн.). За цих умов на 1 ц реалізованої свинини в селянських домогосподарствах припадає 2800 грн. збитку, а рівень збитковості складає 51%. Таким чином загальний стан галузі свинарства в дрібнотоварному секторі не дає підстав для висновку щодо можливості повноцінної конкуренції з

сільськогосподарськими підприємствами.

Споживчий характер, відсутність масового застосування засобів механізації у свинарстві, – все це негативно позначається на ефективності використання матеріальних та трудових ресурсів. Проте активність селянських домогосподарств у даній сфері сільськогосподарського виробництва вимагає пошуку шляхів щодо можливості впровадження науково обґрунтованих методів організації виробничого

процесу.

Специфіка функціонування птахівництва в дрібнотоварному секторі аграрного виробництва зумовлена, з одного боку, можливістю для широких верств населення займатися таким видом сільськогосподарського виробництва та порівняною легкістю його організації

в домашніх умовах. Однак при цьому саме птахівництво є найбільш розвиненою і успішно функціонуючою галуззю вітчизняного тваринництва. Цей висновок підтверджують дані таблиць 4 та 5.

Таблиця 4

Порівняльна характеристика ефективності виробництва м'яса птиці в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах зони Степу України

№ №	Найменування показників	Особисті селянські господарства*	Сільськогосподарські підприємства		Особисті селянські господарства до с.-г. підприємств, +-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 ц, грн	2520,4	1120,9	974,3	1399,5	1546,1
2	Припадає на 1 ц реалізованої продукції, грн					
3	- виробничих затрат	6513,7	1153,2	1328,1	5360,5	5185,6
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	16335,9	54,6	82,8	16281,3	16253,1
5	- валового доходу(р.1-р.3)	-3993,3	-32,4	-353,8	-3961,0	-3639,5
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу) (р.5-р.4)	-20329,3	-86,9	-436,7	-20242,3	-19892,6
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності),% 100Хр.6/(р.3+р.4)	-89,0	-7,2	-30,9	-81,8	-58,0

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

За рахунок організації виробництва на промислових засадах з використанням сучасних техніко-технологічних засобів сільськогосподарські підприємства отримали змогу зменшити обсяг затрат на одиницю продукції, як по м'ясу птиці, так і по яйцях. Продукція домогосподарств, у свою чергу, є більш якісною за харчовими характеристиками, але має більш високу ціну.

У результаті вироблена продукція птахівництва в дрібнотоварному секторі призначається здебільшого для самозабезпечення, хоча і має більш вигідні цінові умови. Зокрема, рівень збитковості по обом напрямкам птахівництва в домогосподарствах складає 89% у виробництві м'яса і 81% по виробництву яєць. Особливо яскраво виглядає різниця між ефективністю товарного та споживчого виробництва на прикладі виробництва яєць.

Таблиця 5

Порівняльна характеристика ефективності виробництва яєць в сільсько-господарських підприємствах та особистих селянських господарствах зони Степу України

№ №	Найменування показників	Особисті селянські господарства*	Сільськогосподарські підприємства		Особисті селянські господарства до с.-г. підприємств, +/-	
			В цілому по Україні**	Зона Степу**	В цілому по Україні	Зона Степу
1	Ціна за 1 тис. шт., грн.	768,3	630,8	637,7	137,5	130,7
2	Припадає на 1 тис. шт. реалізованої продукції, грн.					
3	- виробничих затрат	1229,1	391,8	394,6	837,3	834,5
4	- заробітної плати (умовної заробітної плати)	2842,0	21,5	21,3	2820,5	2820,7
5	- валового доходу(р.1-р.3)	-460,7	239,0	243,1	-699,7	-703,8
6	- чистого доходу (умовного чистого доходу) (р.5-р.4)	-3302,7	217,5	221,7	-3520,2	-3524,5
7	Рівень рентабельності (умовний рівень рентабельності),% $100 \times \frac{p.6}{p.3+p.4}$ /	-81,1	52,6	53,3	-133,8	-134,4

*за результатами вибіркового обстеження

** на основі даних Державної служби статистики України

В сільськогосподарських підприємствах України та степовій зоні на 1000 штук реалізованих яєць припадає 220 грн. чистого доходу, а рівень рентабельності складає 53%. При цьому аналогічні показники для селянських домогосподарств становлять 3300 грн. збитку і 81% збитковості. Як видно, ситуація, що склалась у регіоні в птахівництві, є неоднозначною. З одного боку, домінування сільськогосподарських підприємств на ринку за рахунок промислового способу виробництва є очевидним, оскільки селянські домогосподарства не можуть конкурувати в даному сегменті.

У той же час продукція особистих селянських господарств у даному напрямі має споживачів, які надають перевагу натуральним якісним товарам. У цьому зв'язку, на нашу думку, розвиток товарного птахівництва в осо-

бистих селянських господарствах є перспективним напрямом, хоча і потребує науково обгрунтованої організації виробничого процесу, обов'язкової наявності власних зернових кормів, детального вивчення ринку, потреб населення та рівня споживчого попиту на дану продукцію.

Висновки. У статті досліджено сучасний стан та перспективи розвитку виробництва продукції тваринництва в особистих селянських господарствах. Проведено порівняльний аналіз ефективності економічної діяльності представників дрібнотоварного сектору в сільськогосподарських підприємствах по низці відповідних галузевих напрямків на прикладі господарств зони Степу України. Висвітлено основні проблеми функціонування окремих напрямків та визначено шляхи їх усунення.

Список літератури.

1. Горьовий В.П., Збарський В.К. Мале підприємництво: постули розвитку, проблеми: монографія – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2011. – 453с.
2. Збарський В. К. Оптимізація розмірів малих сільських підприємств на засадах інноваційного підходу / В. К.

Збарський, А. І. Липов'як-Мелкозорова // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. - 2014. - Т. 16, № 1(2). - С. 312-326.

3. Збарський В. К. Розвиток дрібнотоварного приватного укладу у сільських поселень України: [монографія] / В. К. Збарський. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2012. – 654 с.

4. Малік М.Й., Заяць В.М. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств/М.Й. Малік, В.М. Заяць//Економіка АПК. – 2013. - №5. – С.87-95.

5. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі виробництва молока)/ [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, М.І. Кісінь та ін.]. - К.: ННЦ "ІАЕ", 2014. -60с.

6. Краткий экономический словарь / [под ред. А. Н. Азриляна]. - 3-е изд. - М. : Институт новой экономики, 2005. – 937 с.

7. Кропивко М.М. Економіка розвитку селянських господарств України: монографія/М.М. Кропивко. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 328с.

8. Орлатий М. Соціальна сфера села./М.С. Орлатий. - К.: ІАЕ, 1997. - 200с.

9. Свиноус І. В. Методологічні аспекти щодо трактування поняття “особисте селянське господарство” / І. В. Свиноус // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету / ПДАТУ. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 16, т. 3. – С. 148–151.

10. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.

References:

1. Horovy V.P., Zbarskyi V.K. (2011) Male pidpriemnytstvo: postupy rozvytku, problemy [monohrafiia]. K.: TOV «Ahrar Media Hrup», 453 p.

2. Zbarskyi, V. K. Lypoviyak-Mielkozorova A. I. (2014) Optymizatsiia rozmiriv malykh silskykh pidpriemstv na zasadakh innovatsiinoho pidkhodu. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnogo universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii im. Gzhytskoho*, Т. 16, № 1(2), p. 312-326.

3. Zbarskyi, V. K. (2012) Rozvytok dribnotovarnoho pryvatnogo ukladu u silskykh poselen Ukrainy: [monohrafiia]. K.: NNTs ІАЕ, 654 p.

4. Malik M.I., Zaiats V.M. (2013) Teoretychni zasady ta napriamy transformatsii osobystykh selianskykh hospo-darstv. *Ekonomika APK*, №5, p.87-95.

5. Іu.О. Lu-penko, M.I. Malik, M.I. Kislil ta in. (2014) Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii simeinykh ferm v Ukraini (na prykladi vyrobnytstva moloka). K.: NNTs "ІАЕ", 60 p.

6. Kratyky ekonomicheskyy slovar (2005) [pod red. A. N. Azrylyiana]. 3-e yzd. M. : *Instytut novoi ekonomyky*, 937 p.

7. Kropyvko, M.M. (2016) Ekonomika rozvytku selianskykh hospodarstv Ukrainy [monohrafiia]. K.: NNTs «ІАЕ», 328 p.

8. Orlatyi, M. (1997) Sotsialna sfera sela. K.: ІАЕ, 200 p.

9. Svinous, I. V. (2008) Metodolohichni aspekty shchodo traktuvannia poniattia “osobyste selianske hospodarstvo” *Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnogo ahrarno-tekhnichnogo universytetu. PDAТУ. – Kamianets-Podilskyyi*. Vyp. 16, t. 3, p. 148–151.

10. Іavorska, T. I. (2012) Malyi biznes u silskomu hospodarstvi: teoriia i praktyka: monohrafiia. K. : NNTs ІАЕ, 386 p.